

исключить случаи умышленного искажения исторической истины, прямой фальсификации и недобросовестности, сохраняются объективные условия негативных политических и идеологических воздействий на процесс познания.

Искажения в исторических исследованиях возможны и в случае нарушения учеными принципов исторического анализа, правил научной методологии познания и других гносеологических требований. Часто источником ошибок в историческом исследовании является некорректность в использовании различных методов, неправомерность аналогии, абсолютизация одного подхода, необоснованность переноса методов других наук в сферу истории. Ученый-историк, сформировавшийся в определенной политической, религиозной или национальной культуре, нередко руководствуется идеологическими представлениями об истории, что находит свое выражение в схематизации социального развития, упрощенных трактовках вектора истории. Формируется догматический стиль мышления, который реализуется во всей структуре и содержании исторического познания (например, в принципах и нормах описания, объяснения, оценках социальных фактов) от постановки проблемы до ее теоретического решения.

Будучи синтезом современных знаний и ценностно-эмоциональным отношением к действительности, мировоззренческие предпосылки выполняют регулятивно творческие функции в процессе исторического познания, трансформируясь в методологические принципы построения концепций, теорий, обобщений. Поэтому философско-гносеологический анализ должен в дальнейшем сосредотачиваться на выяснении их места и значения на различных этапах исследования, а также способах проникновения и формах присутствия в содержании исторических знаний. Указанное направление ана-

лиза научного творчества особенно плодотворно в исторических науках, поскольку дает возможность по-новому взглянуть на структуру и организацию исторического исследования.

Список литературы

1. Пэнто Р., Гравитц М. Методы социальных наук. Пер. с фр. - М.: Прогресс, 1972. – 608 с.
2. Мейер Э. Теоретические и методологические вопросы истории. Философско-исторические исследования. – М., 1904. - 66 с.
3. Гегель Г. Энциклопедия философских наук. – Т.3. – М.: Мысль, 1977. – 471 с.
4. Михайловский Н.К. Записки профана. – СПб.: Вольф, 1897. – Т.3. - С. 275-303.
5. Малинин В.А. Философия революционного народничества. – М.: Наука, 1972. – 340 с.
6. Лавров П.Л. Философия и социология. – М.: Мысль, 1965. – Т.1.- 752с.
7. Бердяев Н. Субъективизм и индивидуализм в общественной философии. Критический очерк о Н.К. Михайловском. – СПб., 1901. – 270 с.
8. Струве П. На разные темы (1893 – 1901 гг.). Сб. ст. – СПб.: Изд. А.Е. Колпинского, 1902. – 556 с.
9. Хесле В. Абсолютный рационализм и современный кризис // Вопросы философии 1990. - №11. – С. 107-113.
10. Чудинов Э. М. Природа научной истины. – М.: Политиздат, 1977. – 312с.
11. Лангуа Ш., Сеньобос Ш. Введение в изучение истории. – СПб., 1899. – 275 с.
12. Барт П. Философия истории как социология. – СПб.: Изд. Л. Ф. Пантелеева, 1900. – 424 с.
13. Зиммель Г. Проблемы философии истории. Этюды по истории познания. – М.: Кн. Дело, 1898. – 165 с.
14. Дильтей В. Типы мировоззрений и обнаружение их в метафизических системах // Новые идеи в философии, 1912. - №1. – С. 121 – 130.
15. Дильтей В. Описательная психология. – М.: Русский книжник, 1924. – 118 с.
16. Джемс У. Прагматизм. Новое название для некоторых старых методов мышления. – СПб.: Шиповник, 1910.- 237 с.
17. Поппер К. Открытое общество и его враги. - М.: Феникс. - 312 с.

С.В. Сняков, Е.Ф. Сластенко

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ В РОСІЙСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті розкривається співвідношення суб'єктивного та об'єктивного у історичному пізнанні, аналізується роль ідеологічних установок та концептуальних засобів дослідження як найбільш значущих форм реалізації активності суб'єкта.

S. Sinyakov, E. Slastenko

METHODOLOGICAL PROBLEMS IN RUSSIAN PHILOSOPHY OF HISTORY at the end of THE XIX c. – beginning OF THE XX c.

The article deals with the proportion of subjective and objective in historical cognition. The role ideological aims and conceptual means of research as the most important form of man's realization of his activity are analyzed.

Стаття надійшла до редакції 5.02.2010.

УДК 1 (091)

І.З. Держко, канд.філос. наук, доц.

ОБ'ЄКТИ МЕТАФІЗИЧНОГО ПІЗНАННЯ: СУТНІСТЬ І ПРОДУКТИВНИЙ ЗМІСТ

Львівський національний медичний університет

У статті аналізується проблема об'єктів метафізичного пізнання, визначаються їх критерії і встановлюється ієрархія відносин між ними.

Вступ

З огляду на завдання повернення до витоків філософського мислення, відновлення культури філософського мислення, позбавлення від діалектико-матеріалістичної парадигми особливої актуальності набуває сьогодні звернення до метафізики – як способу мислення і пізнання граничних основ буття. В

цьому контексті видається необхідним визначити і дати обґрунтування об'єктом метафізики.

Постановка завдання

Традиційно під об'єктом розуміється те, що гносеологічно протистоїть суб'єкту, тобто предмет пізнавальної активності суб'єкта (в цьому сенсі фізичний об'єкт є тільки окремим випадком об'єкта). Об-

равши критерієм просторово-часову пару, варіативними змінами якої задаються чотири сфери буття, ми можемо запропонувати наступну класифікацію: просторово-часова фізична реальність; непросторово-часова ментальна реальність; непросторово-позачасова сфера абстрактного, або ідеального. Нас в даному випадку цікавить насамперед специфіка непросторово-позачасової сфери як сфери метафізичного в її відмінності від сфери фізичного.

Основна частина

Конкретне, „витончене” розрізнення в сфері абстрактного досягається аристотелівським поділом фізичного, математичного і метафізичного пізнання. Згідно з Аристотелем, фізик (котрий міркує про природу), вивчає „стан такого-то тіла і такої-то матерії”, тобто матерію суцього: наприклад, „будинок складається з каменів, цеглин і колод”; математик вивчає „властивості суцього, котрі хоча й невідокремлювані від тіла, але, оскільки вони не є станами певного тіла, то беруться відокремлено від тіла”; метафізик же вивчає суще як таке, „відсторонене від усього тілесного” [4, с. 83]. Або, як пояснює Аристотель в „Метафізиці”, філософія, на відміну від „фізики”, вивчає „суще як суще”, тобто суще в його відокремленні від руху. Виступаючи проти платонівського відриву ідей від речей, Аристотель уважав, що існують самі одиничні речі. Суще (сутність) – не лише певний аспект речі, а „як така вона є змістом її поняття. Кожна річ є поєднанням матерії і форми” [1, с. 108]. Ці взаємопов’язані аспекти реального буття становлять предмет фізики, що вивчає як матеріальний субтракт речей, так і закони, за якими вони існують. Потім з’являється поняття „форми форм”, начала „актуального буття” всіх речей, світу в цілому. Принцип форми недоступний емпіричному пізнанню. Цей принцип – „специфічний предмет метафізики”. Отже, можна виділити три типи абстракції: мінімальна якісна абстракція фізичного тіла; проміжний тип відсторонення від тілесності - кількісна математична форма; максимально абстрактна метафізична форма суцього як такого [2, с. 35].

Прояснити відмінність між абстрактним та ідеальним може допомогти аристотелівський аргумент про те, що „суще” та „єдине” не є найвищими родами, тобто максимальними абстракціями розсудку, отриманими в результаті видо-родового узагальнення. Цю тезу Аристотель аргументує так: „А між тим ні єдине, ні суще не може бути родом для речей. Дійсно, у кожного роду повинні бути видові відмінності, і кожна така відмінність повинна бути одним, а між тим у своїх видових відмінностях не можуть виявлятися ні види роду, ні рід окремо від своїх видів, так що якщо єдине чи суще – рід, то жодна видова відмінність не буде ні сущим, ні єдиним” [1, с. 108-109]. Суть аристотелівського аргументу полягає в тому, що згідно принципу „nota notae” рід повинен виявлятися у предметах виду, а не в самих видових відмінностях. Цим Аристотель випереджає кантівську тезу про те, що „буття не є реальний предикат” [3, с. 361]. З даного аргументу (Аристотеля – Канта) випливає, що сказати про річ, яка існує, – не означає додати ознаку (предикат) існування до інших її ознак, котрі мають „реальний” (фізичний) статус.

Проте метафізика перевищує „фізичні”, чуттєво-досвідні, дані, „переступаючи” останні (трансцендує), щоб дізнатися все, що взагалі „є”. Фізичні речі поступаються в напрямку до їх метафізичних основ і ними пояснюються.

Ототожнюючи „суще” та „єдине”, Аристотель фіксує не предикативність суцього як розрізнення між загальним і всезагальним (визначеним загальним). Тотожність „суцього” і „єдиного” є найважливішим напрямком руху європейської метафізики, котра, починаючи з Парменіда, вводить категорію буття як єдність смислових моментів „Єдиного-Суцього-Буття”. В даному випадку підкреслюється момент їх єдності, хоча в повному смислі увесь наступний розвиток метафізики полягає в концептуальній відмінності цього комплексу [4, с. 84]. Спочатку Платон зумів розрізнити концепти „Єдиного” і „Буття-Суцього”, а потім М. Гайдеггер, вже в XX столітті, зумів розділити концепти „Суцього” і „Буття”. Суще – як основний метафізичний об’єкт – є не останнім родом, а початковою умовою – архе – всього існуючого, його породжуючим принципом, точно так як одиниця, вважав Платон, є „породжуючим принципом (початком) числового ряду” [6, с. 66], а трикутник – (всезагальним) принципом побудови „плоских багатокутників”.

Виходячи з цього стає зрозумілим, що метафізика досліджує граничні (філософські) концепти, які мають ідеальний статус. На відміну від теоретичних конструктів науки вони є не результатом багатоступеневої абстракції, а початковою умовою існування об’єктів інших типів. Тим самим критерій метафізичного полягає в тому, що воно виступає як трансцендентальна умова існуючого. У даному випадку термін „трансцендентальний” вживається в значенні остаточного, помежового. Тобто буття метафізичних („трансцендентальних”) сутностей помежове, і самі вони перебувають на межі абстрактного і конкретного, ідеального та матеріального, раціонального та ірраціонального тощо. Протиставляючи видимість реальності, явище сутності, метафізика прагне „дійти до краю” і в нескінченному процесі опосередкувань через думку досягти такої точки, де реальність уже не перетворюється на видимість, а істина набуває безумовного характеру. Так з’являється поняття останньої, кінцевої реальності, котра постає в якості метафізичного предмету, або об’єкту. Тим самим метафізика стає наукою про „граничні умови реального буття суцього та принципи його істинного знання” [4, с. 84].

Специфіка метафізичного дискурсу відмінна від наукового – предикативного дискурсу. Це обмежує сферу метафізики, але одночасно відкриває можливість для її обґрунтування як особливого типу раціонального дискурсу. Звідси постає проблема: як співвідносяться фізичне і метафізичне? Застосовуючи концепцію „можливих світів”, можна сказати, що метафізичні об’єкти існують у всіх „можливих світах” як універсальні символи. Завдяки універсальності статус їх існування не дійсний, а „можливо-необхідний”. У фізичному світі існують не самі метафізичні об’єкти, а лише їх аналоги. Тому шукати в нашому світі Сущє чи Єдине, тобто приписувати їм статус фізичного існування, – здійснювати „помилку натуралізації” [2, с. 26].

Більше того, в межах тих чи інших філософських систем метафізичні об'єкти можна концептуалізувати по-різному. Відмінність філософських систем вказує швидше на їх взаємодоповнювальний характер, що ставить завдання вияснити сутність метафізичного об'єкта. В цьому і полягає, зокрема, наукове значення метафізики: воно є не лише надбанням історії, але актуальне і сьогодні. Про це говорить, як би це не було парадоксальним, неопозитивіст К. Поппер: „І наші припущення направляє ненаукова, метафізична (хоч вона й може бути біологічно пояснена) віра в існування законів та регулярностей, які ми можемо знайти, відкрити...” [4, с. 85]. Крім того, розгляд наукового пізнання з психологічної точки зору дає підстави вважати, що „наукове відкриття неможливе без віри в ідеї чисто спекулятивного, умоглядного типу, що найчастіше бувають дуже невизначеними, віри, зовсім невірної з погляду науки й у цьому відношенні метафізичної” [7, с. 255-256].

Важливим є те, що для опису метафізичних об'єктів застосовується особлива „символьна мова”: символи – „дім філософії” (філософські системи є системами символів). Якщо звичайні знаки, що позначають інші типи об'єктів, мають як смисл, так і значення, то на відміну від них метафізичні символи мають тільки смисл, але не мають плану референції. Цим метафізичні концепти схожі на пусті поняття, але на відміну від них символи мають максимум смислу, тобто є первинними згустками смислу, необхідними для осмислення інших сфер. Як зазначав Р. Карнап, кожна мова „складається зі словника і синтаксису, тобто з інвентаря слів, наділених певним значенням, і правил утворення фраз; ці правила вказують, як будувати фрази зі слів різного виду. Звідси випливає, що існують два види імітацій висловлювання: або там є слово, яке потрапило туди внаслідок помилкового враження, що воно наділене значенням, або всі слова у фразі справді мають значення, але вони об'єднані в ній усупереч правилам синтаксису даної мови, що позбавляє їх усякого смислу. Ми переконуємося на очевидних прикладах, що обидва види таких імітацій висловлювання зустрічаються в метафізиці” [7, с. 60].

Враховуючи особливий статус і роль метафізики в розвитку інтелекту взагалі, два предмета окремої метафізики, *Я і Космос*, в наш час бурхливого розвитку позитивного знання, намагається монополізувати наука. Бог – предмет емансипованого від філософії богослов'я. Це означає, що ми повинні показати: у „окремої метафізики” в наші дні є свій предмет, і в положенні короля Ліра вона поки що не опинилася. Питання про предметну основу окремої метафізики актуальне ще й тому, що філософію часто розуміють як світогляд, з чим зараз – як вважається з часів О.Конта – ніби-то справляється наука. Проте це занадто спрощена відповідь. Адже, наприклад, фізика (як наука) не є предметом фізичного дослідження.

Так само математика (як наука) – не арифметична задача. Дослідження історії як таке не суто історична проблема. В цілому „можна сказати, – зазначає Е. Корет, – що окрема наука як така ніколи не є своїм власним предметом. Вона повинна поклати сама себе в своїй сутності і своїй можливості” [5, с. 24]. Щоправда, кожна наука має потребу в „методичній

рефлексії”, щоб уточнити і диференціювати специфіку і предмет своїх проблем відповідно з методом.

Стосовно предметної основи, то перша і найбільш загальна відповідь полягає в тому, що Бог, Космос (Світ), Людина є відмінними одна від одної „територіями” суцього. Тобто метафізика займається, на відміну від науки, не частковим, а принциповим дослідженням Світу, Бога, Людини як таких. Можливість власне окремої метафізики пов'язана з тим, що вона має „об'єкти” свого дослідження, відмінні як „від фізичних об'єктів, так і об'єктів онтології” [5, с. 25]. Якщо „єдине” виступає як „глибинний” принцип породження світу „множинності”, то світ в цілому стосовно речей є метаоб'єктом.

Зрозуміло, що й інші об'єкти окремих метафізичних дисциплін – Бог в цілому і/або Людина в цілому – також метаоб'єкти. Таким чином „окрема метафізика” виступає як „мета-фізика”, оскільки, на відміну від фізики, вона вивчає „мета-фізичні об'єкти”. Наприклад, вона досліджує світ в цілому, у той час як фізика досліджує частини світу, опираючись на філософське знання про світ (світогляд). При цьому за допомогою метаоб'єкта (світ) [4, с. 86]. Що цілком закономірно, оскільки „методологічна рефлексія”, властива кожній науці, виходить за „предметну сферу окремої науки і застосування її методів; по суті, це вже філософська рефлексія. Звідси зрозуміло, що окрема наука як така можлива лише в більш „широкому горизонті”. Необхідність жити і мислити в цілісності горизонту людського світу для виділення окремих сфер дослідження і розвитку відповідних сфер вказує на *інше*, тобто на власне метафізичні об'єкти.

До метафізичних об'єктів можна застосувати всі характеристики, виявлені раніше при аналізі „суцього”. По-перше, метафізичні об'єкти не слід розглядати як максимальні абстракції, тобто як результат логічного узагальнення. Світ, наприклад, – не сума узагальнених речей, хоча в межах аристотелівської, звичної для буденного розсудку онтології, він складається з речей. Відношення між річчю і світом – це не відношення „рід-вид”, а відношення „частина-ціле”. У певному сенсі можна сказати, що метафізичні об'єкти – це граничні (не індуктивні) замикання, які є кінцевим результатом роботи початкового породжуючого принципу суцього. З точки зору М. Гайдегера метафізика „мислить суще як суще”. Повсюди, де питають, що є суще, перед зором стоїть суще як таке. Метафізичне уявлення зобов'язане цим зором світлу буття... У цьому аспекті метафізична думка запитує, звичайно, про джерело суцього і про творця світла. Цей останній сам уважається відповідно достатньо проясненим, щоб забезпечити зіркість будь-якому зору, що оглядає суще” [4, с. 25]. Таким чином, „суще” як один з головних об'єктів метафізичного пізнання завжди буде в центрі його уваги.

У практиці реального філософування саме подібні об'єкти відіграють вирішальну роль при переході від явища до сутності: для розуміння сутності речей слід спочатку перейти від речі до світу як повного ряду її умов і вже на цій підставі „спробувати розкрити сутність речі (для пошуку сутності числа необхідно здійснити граничне замикання числової сфери: тільки так ми застраховані від того, що не

прийняли за сутність певну часткову властивість підкласу, наприклад, парність)” [8, с. 27-28]. Тим самим метафізичні об’єкти, на відміну від абстракцій розсудку, мають синтетичну природу, що дозволяє їм відігравати евристичну роль в процесі подальшого наукового пізнання.

Необхідно враховувати, що фундаментальною ознакою метафізичних об’єктів є їх *трансцендентальність*. Оскільки „Бог/Космос/Людина” є не тільки цілим стосовно своїх частин „сущого”, але й мають осяжний стосовно суб’єкта характер, то вони, строго кажучи, об’єктами не є: будь-який об’єкт існує поза суб’єктом, що пізнає. Тому „об’єктно-суб’єктні метафізичні сутності точніше назвати не об’єктами, а цілісностями” [4, с. 85]. В силу чого метафізика претендує на „цілісне знання” про „цілісний світ”. З цього витікає значення метафізики, котра дає філософські обґрунтовану точку зору і оцінку тому, що називають світоглядом.

Центральним питанням більшості філософських вчень є питання про джерело нашого сприйняття і понять, про специфічні риси процесу пізнання про, не залежну від суб’єкта пізнання, предметну реальність. Звідси цілком закономірно постає проблема: чи підлягає світ вивченню об’єктивними методами? Очевидно, не завжди, оскільки людина не може зайняти стосовно них позицію зовнішнього спостерігача, що складає фундамент будь-якого наукового дослідження. Це справедливо не лише для трансцендентальної сили, але і для „Я”. Ми завжди перебуваємо всередині „Я”, і ніколи не зможемо звідти вийти, оскільки це приведе до смерті суб’єкта. А об’єктом дослідження, наприклад, психології, є психіка, але не саме „Я”. Науковому, об’єктивному аналізу піддається не світ в цілому, який включає людину, а тільки його частини, як поряд, так і поза суб’єктом пізнання об’єкти. Про цілісності ми взагалі хоча б щось можемо сказати: адже вони в принципі не спостережувані. Поскільки останні перебувають на той бік можливого досвіду, метафізика „не може, як дозволено емпіричній науці, вказувати на фактичні результати і цим додатково виправдовувати свій методичний образ дії. Метафізиці ніколи не дається перед певним чином її „предмет” (в найширшому смислі), щоб в цьому можна було емпірично довести її фактичний результат або ж її лише принципову можливість. Її „предмет” тільки завдяки метафізичному мисленню стає тематичною, але ніколи не емпірично-тематичною данністю” [4, с. 87]. Хоча мета-

фізичне мислення якимось чином вже є „методичне”, оскільки „схоплює” свій зміст певним чином і робить його предметом.

Специфіка homo metaphysicus – людини метафізичної як об’єкта метафізики у тому, що стосовно світу, який її оточує, вона „може зайняти позицію начебто зовнішнього спостерігача: людина може стати на межу Світу (Сущого). Звичайно, при цьому вона може відчувати екзистенціальний жах, якщо її погляд звернений в бік Ніщо (М.Гайдеггер), але якщо її погляд направлений в бік Сущого, вона зможе оглянути його в цілому і... почати *філософувати!* Кантівська метафізика як природна схильність пов’язана зі здатністю людини до *синтезу*: людина уявляє цілісність Світу, синтезуючи його в єдиний образ” [5, с. 24-25].

Висновки

Спосіб буттєвості, наявності метафізичних об’єктів принципово відмінний від способу існування фізичних об’єктів: вони не тільки *об’єктно-суб’єктні*, але і *суб’єктно-об’єктні*, оскільки є мисленнєвими конструктами „людини метафізичної”. У цьому вони схожі на математичні об’єкти: їм також не можна приписувати жодних фізичних властивостей. Ототожнювати світ з якимось реальним аналогом було б помилково: тут ми знову стикаємося з проблемою перетвореного (символічного) способу функціонування цілісностей у сфері фізичного. Світ як цілісність, що включає людину, слід відрізняти від фізичного Всесвіту. Якщо, наприклад, відкриття іншої галактики свідчить про скінченність нашої галактики, то метафізичний світ – це об’єкт з віртуальними межами: відкриття нової галактики лише розширяє його межі. Кожен образ, кожен новий символ є об’єктом метафізичного пізнання, завдяки чому перед людиною по-справжньому розкриваються глибини буття.

Список літератури

1. *Аристотель*. Метафізика // Аристотель. Сочинения в четырех томах. – М.: Мысль, 1975. – Т. 1.
2. *Гусев В.* Вступ до метафізики. – К.: Либідь, 2004.
3. *Кант И.* Критика чистого разума. – М.: Мысль, 1992. – С. 42.
4. *Катречко С.Л.* Как возможна метафизика // Вопросы философии. – 2005. - № 9.
5. *Корет Э.* Основы метафізики. – К.: Тандем, 1998
6. *Платон*. Федон // Платон. Соч. В 4-х т. – М.: Мысль, 1971. – Т. 2.
7. *Поппер К.* Логика научного исследования. – М.: Эдиториал УРСС, 2004.

И.З. Держко

ОБЪЕКТЫ МЕТАФИЗИЧЕСКОГО ПОЗНАНИЯ: СУЩНОСТЬ И ПРОДУКТИВНЫЙ СМЫСЛ

В статье анализируется проблема объектов метафизического познания, определяются их критерии и устанавливается иерархия отношений между ними.

I. Derjko

THE OBJECTS OF METAPHYSICAL COGNITION: ESSENCE AND PRODUCTIVE CONTENT

The problem of metaphysical cognition objects are analyzed, the criteria and its hierarchy are considered.

Стаття надійшла до редакції 4.02.2010.